

מיני צמחים מוגנים המצויים בסכנת הכחדה בישראל, לצד חמישה מינים של בעלי חיים שהוגדרו גם כן כמינים בסכנת הכחדה בארץ. לדוגמה, הצמח השליט בחולות סמר, המכונה "עציון פרסי" (בעבר "פרקרק פרסי"), מאופיין במערכת שורשים נרחבת המקנה לו זמינות למי תהום ועמידות בפני תהליכה סחיפה וקבירה בחול על ידי הרוח. בחולות הערבה הדרומית מצוי גם מין מכרסם המכונה "גרביל דרומי" (*Gerbillus gerbillus*). המעניין ביצור זה הוא התאמותיו לחיים בחולות נודדים דלי צומח ובאקלים קיצוני - כפות רגליים שעירות במיוחד המאפשרות תנועה על מצע חולי ויכולת קיום ללא יבול של צמחייה חד-שנתית. זהו למעשה המכרסם היחיד באזורנו המסוגל לשרוד על פני דיונות חול נודדות וגם להרגיש עליה בבית. במפת התפוצה, חולות סמר הם בית גידולו המרכזי. מלבד הגרביל הדרומי, יש רשימה ארוכה של מיני פרוקי רגליים, זוחלים, עופות ויונקים המותאמים לחולות ומצויים אף הם בסכנה.

כולם רוצים את החולות

חציבת החול עבור ענף הבנייה היא האיום המרכזי על החולות. בתהליך זה חוצבים את המטרים העליונים של הדיונה ובכך מכלים את שכבת החיים החיונית שבה, על שלל הצמחים (כולל הזרעים) ובעלי החיים המתקיימים מעל ומתחת לפני החול. נוסף לכך, עיבוד חקלאי של שטחי החולות על ידי יישובי חבל אילות וכן הזרמת מי שופכין של מפעלי תמנע ההיסטוריים אל החלק הדרומי של חולות סמר הביאו בעבר לצמצום מסיבי של השטח. כיום ניצבים בפני החולות איומים נוספים, בראשם פעילות רכבי שטח המביאה לרמיסת הצמחייה והיצורים החיים מתחת לפני החול. גם לחקלאות הסמוכה יש השפעות שוליים על שטח החולות הטבעי (חלחול מי ביוב ומי קולחין, מינים מתפרצים ומינים פולשים). ניסיונות ההגנה על חולות סמר החלו כאמור עוד בשנות ה-90, עם החריגה מגבולות המחצבה החוקית - המאבק אז הביא לעצירתם של העבריניים ולהבאתם לדין. מאז דילגה המחצבה דרומה במטרה לחצוב שטח נרחב בן כאלף דונם בתוכנית חציבה הדרגתית כמקובל, ושנים אחדות לאחר חציבת 400 הדונם הדרומיים, הופתענו לגלות כי פורסם מכרז על השטחים הנותרים וחיידשנו את המאבק במלוא הכוחות, בסיוע תושבי האזור וגופים ירוקים נוספים, בהם החברה להגנת הטבע ואדם טבע ודין. המאבק הגיע לערכאות

משפטיות גבוהות אך כשל בביטול תוכניות החציבה, ונחתם חוזה חציבה עם הקבלן. כך חלף כמעט עשור של נשיכות שפתיים מצד פעילי הסביבה, שחרף מאמציהם העלו חרס מבחינת תוצאת המכרז. ההישג המשמעותי של המאבק הזה היה העלאת הנושא לתודעה הישראלית - חולות סמר הוקפצו לכותרות והחלו למשוך מאות מבקרים מדי שבת בעונה הנעימה לטיולים. ועדיין, כל תייר שקפץ לדרומה של הדיונה הזיל דמעה למראה הכלים הכבדים והגרבילים שאיבדו את ביתם.

סיום מוצלח למאבק מוצדק

המאבק לשימור חולות סמר הוא מאמץ מוצדק, לאור העובדה כי כמעט אין ביקוש לחול דיונה באזור אילת. כראיה, למרות נכונות הקבלן למכור את שללו, הוא לא עמד במשימה ונחצבו רק כ-50 דונם בכל תקופת תוקפו של חוזה החציבה. אחד מהגורמים שהביאו לחוסר הרלוונטיות שבהרס החולות למען חציבה הוא הימצאות הררי חול מחצבה - כאבן שאין לה הופכין - בכניסה לעיר אילת, ונכונות בעליהם למכורם כחול לענף הבנייה. חול מחצבה הוא תוצר לוואי ממחצבות הגריניט בסביבות אילת והוא חול תקין לשימושים שונים של הבנייה. מאבק לשמירת טבע מזכיר לעתים מלחמה בטחונות רוח - אבל חובבי טבע אינם מתייאשים. רשות מקרקעי ישראל הסכימה לפשרה שהוצעה על ידי רשות הטבע והגנים, ביטלה את כלל תוכניות החציבה והכריזה על נכונותה לקדם שמורת טבע בחולות סמר המרהיבים.

חולות סמר לנצח

חולות סמר הם גוש החולות המשמעותי האחרון שנותר בצד הישראלי של עמק הערבה. המאבק לשמירה עליהם החל כבר בשנות ה-90 והגיע לשיאו ביוני האחרון, כשבוטלה תוכנית החציבה בחולות

כתב וצילם: רועי טלבי

רבה לאור הפוטנציאל החינוכי, התיירותי, המדעי והערכי העצום שלה, ועל כך כל העניין.

מערכת אקולוגית שוקקת חיים

בקע ים המלח והערבה התפתח בעשר מיליון השנים האחרונות בעקבות פעילות טקטונית במערכת השבר הסורי-אפריקאי, שהשפיעה על הגיאומורפולוגיה ועל ההידרולוגיה של האזור. תהליכי הבליה שחקו את מחשופי אבני החול המצויים באזור תמנע וסמר, סחפו את המשקעים החוליים מזרחה לכיוון מלחת יטבתה - שהיא הנקודה הנמוכה באזור - והשקיעו במקום כמות אדירה של חול. תנאים אלו גרמו להיווצרות חולות סמר ולהתבססותה של מערכת אקולוגית שוקקת חיים שאין שנייה לה במדבר הסובב. סוד קסם החולות טמון בגודל רגירי החול הגדול יחסית. יצורים חיים כמו צמחים ובעלי חיים עברו אבולוציה (שינוי לאורך זמן) ממושכת ואטית, והותאמו לשרוד על פני מצע חולי בתנאי אקלים צחיח קיצוני. מינים אלו המכונים "פסמופילים" (חובבי חול) הותאמו בתהליכי האבולוציה המגוונים לחיים בסביבה ייחודית ומבודדת זו. כך אפשר למצוא בחולות כחמישה

הסיפור החל בשלהי 1998, אז נקשרו כמה מתושבי סמר אל הכלים הכבדים כדי למנוע גנבת חול מחוף לתחומי שטח חציבה חוקי בלב חולות סמר. בחודש יוני 2015, לאחר כמעט שני עשורים של מאבק מפרך, מהלך אחד אמיץ מצד מנכ"ל רשות הטבע והגנים (בשיתוף פעולה עם גורמים שונים ובראשם רשות מקרקעי ישראל), ופעילותו של דורון ניסים, מנהל מחוז אילת, בוטלה תוכנית החציבה בחולות סמר שאימה לפגוע בבית הגידול הזה ובכל החי בסביבתו. דיונות החול הזהובות הן סביבה יוצאת דופן הן מבחינה אקולוגית והן מבחינה נופית במדבר הקיצוני של הערבה הדרומית. הפיתוח המשמעותי המתקיים בעשורים האחרונים פגע קשות בסביבת חיים זו והביא לצמצומה באופן בולט. חולות סמר המפורסמים (שבעבר נקראו חולות תמנע), הנישאים מזרחית לקיבוץ סמר, לאליפו ולפארק תמנע, הם גוש החולות המשמעותי האחרון שנותר בצד הישראלי של עמק הערבה. כיום, שטח החולות כולל פחות משני קילומטרים רבועים וחצי של דיונות טבעיות - כשליש משטח הדיונות בעבר. לסביבה חולית זו, שנמצאה לא מכבר תחת איום החציבה, מיוחסת חשיבות